

ROBERT C. HOLUB

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ

μια κριτική εισαγωγή

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	ix
Πρόλογος	xi
1. Η αλλαγή Παραδείγματος	
και η ιστορικο-κοινωνική της λειτουργία	1
Παραδείγματα στην ιστορία της κριτικής	1
Επιστημονικές επαναστάσεις και φιλολογικές σπουδές	7
2. Επιδράσεις και πρόδρομοι	23
Ρωσικός φορμαλισμός	26
Roman Ingarden	40
Τσέχικος δομισμός (Jan Mukařovský και Felix Vodička)	52
Hans-Georg Gadamer	63
Κοινωνιολογία της λογοτεχνίας	79
3. Οι μείζονες θεωρητικοί	93
Από την ιστορία της πρόσληψης στην αισθητική εμπειρία:	
Hans Robert Jauss	93
Κειμενικότητα και αναγνωστική ανταπόκριση: Wolfgang Iser	143
4. Εναλλακτικά μοντέλα και διαμάχες	187
Το επικοινωνιακό μοντέλο:	
επίπεδα αλληλεπίδρασης κειμένου-αναγνώστη	187

Η μαρξιστική θεωρία της πρόσληψης: η διαμάχη Ανατολής-Δύσης.....	210
Εμπειρική θεωρία της πρόσληψης: η πραγματική ανταπόκριση στα κείμενα	234
5. Προβλήματα και προοπτικές.....	257
Η σταθερότητα του κειμένου.....	259
Η εξαφάνιση του κειμένου: Stanley Fish	263
Η άνοδος του αναγνώστη.....	265
Ο έγκεντρος αναγνώστης: Roland Barthes.....	268
Ερμηνεία και η αναζήτηση του νοήματος	270
Η αναγκαιότητα της παρερμηνείας: Harold Bloom	275
Η ανασυγκρότηση της ιστορίας της λογοτεχνίας	278
Η ιστορία ως μεταφυσική: Jacques Derrida.....	280
Ποιητική και ιστοριογραφία: Hayden White.....	281
Ανανεώνοντας την πρόκληση.....	284
Επιλεγμένη βιβλιογραφία	287
Ευρετήριο ονομάτων.....	307
Ευρετήριο εννοιών	313

Η αλλαγή Παραδείγματος και η ιστορικο-κοινωνική της λειτουργία

Παραδείγματα στην ιστορία της κριτικής

Σε δοκίμιο του 1969 με τίτλο «Η αλλαγή Παραδείγματος στη φιλολογική επιστήμη» («Paradigmawechsel in der Literaturwissenschaft»)¹ ο Hans Robert Jauss σκιαγραφεί την ιστορία των μεθόδων στις φιλολογικές σπουδές και υποστηρίζει ότι βρισκόμαστε στα πρόθυρα μιας «επανάστασης». Δανείζεται τις έννοιες του «Παραδείγματος» και της «επιστημονικής επανάστασης» από το έργο του Thomas S. Kuhn και παρουσιάζει τη φιλολογική έρευνα ως ένα εγχείρημα ανάλογο με εκείνο των φυσικών επιστημών.

Όπως ισχυρίζεται, η μελέτη της λογοτεχνίας δεν είναι μια διαδικασία η οποία περιλαμβάνει τη βαθμιαία συσσώρευση γεγονότων και αποδείξεων και η οποία φέρνει κάθε γενιά εγγύτερα στη γνώση του τι είναι πραγματικά η λογοτεχνία ή στην ορθή κατανόηση των μεμονωμένων λογοτεχνικών έργων. Θα ήταν ορθότερο να πούμε ότι η εξέλιξη χαρακτηρίζεται από ποιοτικά άλματα, ασυνέχειες και νέα σημεία εκκίνησης. Το Παρά-

1. JAUSS Hans Robert, «Paradigmawechsel in der Literaturwissenschaft», *Linguistische Berichte* 3 (1969) 44-56.

δειγμα που καθοδηγούσε άλλοτε τη φιλολογική έρευνα εγκαταλείπεται όταν δεν ικανοποιεί πλέον τις απαιτήσεις που θέτουν οι φιλολογικές σπουδές. Ένα νέο Παράδειγμα, περισσότερο κατάλληλο για αυτόν το σκοπό και ανεξάρτητο από το παλαιότερο μοντέλο, αντικαθιστά την αναχρονιστική προσέγγιση έως ότου και αυτό, με τη σειρά του, αποδειχθεί ανίκανο να εκπληρώσει το ρόλο του, να εξηγήσει δηλαδή παλαιότερα έργα της λογοτεχνίας με τρόπο που να ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις του παρόντος. Κάθε Παράδειγμα δεν καθορίζει μόνο τις αποδεκτές μεθόδους με τις οποίες οι κριτικοί προσεγγίζουν τη λογοτεχνία –την «ομαλή» φιλολογική επιστήμη μέσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα– αλλά και τον αποδεκτό λογοτεχνικό κανόνα. Με άλλα λόγια, το δεδομένο Παράδειγμα δημιουργεί τόσο τις τεχνικές της ερμηνείας όσο και τα αντικείμενα που πρόκεινται να ερμηνευτούν.

Για να ενισχύσει τη θέση του, ο Jauss παρουσιάζει ένα σχήμα στο οποίο πραγματεύεται την ακολουθία τριών προηγούμενων Παραδειγμάτων και του Παραδείγματος που θεωρεί ότι αναδύεται τώρα στις φιλολογικές σπουδές. Μετά την «προεπιστημονική» φάση της φιλολογίας ο Jauss διαπιστώνει την ανάδυση ενός «κλασικού-ανθρωπιστικού» Παραδείγματος. Αυτό το μοντέλο της λογοτεχνικής κριτικής περιελάμβανε μια διαδικασία σύγκρισης των έργων με τα καταξιωμένα πρότυπα των αρχαίων. Όσα έργα μιμούνταν με επιτυχία τους κλασικούς θεωρούνταν καλά ή αποδεκτά. Όσα έρχονταν σε σύγκρουση με τις συμβάσεις των καθιερωμένων από το χρόνο προτύπων θεωρούνταν κακά ή ανεπαρκή. Αποστολή του κριτικού της λογοτεχνίας ήταν να εκτιμήσει τα σύγχρονα έργα βάσει καθορισμένων κανόνων

και επομένως να κρίνει αν ικανοποιούν ή όχι τις καθιερωμένες ποιητικές πρακτικές.

Η κατάρρευση αυτού του Παραδείγματος τον 18ο και 19ο αιώνα οφείλεται στην «επιστημονική επανάσταση» του ιστορικού που εκδηλώθηκε ως επακόλουθο της δημιουργίας των εθνικών κρατών και των αγώνων για εθνική ενότητα σε όλη την Ευρώπη. Εξαιτίας των πολιτικών μεταβολών και των ιδεολογικών αναγκών, η λογοτεχνική ιστορία θεωρήθηκε ιδανική ευκαιρία εθνικής νομιμοποίησης. Κατά συνέπεια, η έρευνα επικεντρώθηκε στη μελέτη των πηγών, στην προσπάθεια να ανασυγκροτηθεί η προϊστορία των καταξιωμένων μεσαιωνικών κειμένων και στην επιμέλεια των κριτικών εκδόσεων έργων της εθνικής παράδοσης. Η γενικώς αποδεκτή θετικιστική προσέγγιση αυτού του παραδείγματος παρήγαγε τις περίφημες εθνικές ιστορίες της λογοτεχνίας των Gervinus, Scherer, De Sanctis και Lanson. Μεθοδολογικά, αυτή η «ιστορικιστική-θετικιστική» προσέγγιση ταυτίζεται συχνά με μια μηχανική προσέγγιση των λογοτεχνικών κειμένων και μια περιορισμένη, σχεδόν εθνικιστική οπτική. Ο Jauss επισημαίνει ότι υπάρχουν και σήμερα κατάλοιπα αυτού του Παραδείγματος και αναφέρεται στα θέματα των εξετάσεων επίσημων κυβερνητικών φορέων και στο μεγαλύτερο μέρος της μαρξιστικής κριτικής προκειμένου να αποδείξει την επίμονη παρουσία αυτής της οπτικής. Ωστόσο, μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο η τελευταία είχε ολοκληρώσει την προσφορά της στην παραγωγική φιλολογική έρευνα.

Εξαιτίας της «αυξανόμενης δυσαρέσκειας για τον θετικιστικό ασκητισμό» αναδύεται ένα τρίτο Παράδειγμα, το οποίο ο Jauss αποκαλεί «αισθητικό-φορμαλιστικό». Με αυτό σχετίζονται πολύ

διαφορετικές προσεγγίσεις, όπως οι υφολογικές μελέτες του Leo Spitzer και η *Geistesgeschichte* (σε γενικές γραμμές, η «ιστορία των ιδεών») του Oskar Walzel, καθώς και ο ρωσικός φορμαλισμός και η Νέα Κριτική. Αυτό που συνδέει τόσο διαφορετικούς κριτικούς και σχολές είναι η στροφή από τις ιστορικές και αιτιακές ερμηνείες στο ενδιαφέρον για το ίδιο το έργο. Η ακριβής περιγραφή της τροπικότητας της γλώσσας, των λογοτεχνικών τεχνασμάτων, της σύνθεσης και της δομής έδωσε στους ερευνητές αυτού του Παραδείγματος μια σειρά από χρηστικά εργαλεία για την ανάλυση. Ταυτοχρόνως, αυτή η προσέγγιση νομιμοποιούσε την ενασχόληση με τη λογοτεχνία αυτή καθαυτήν, αναδεικνύοντας το λογοτεχνικό έργο ως αυτόνομο αντικείμενο έρευνας.

Το νέο Παράδειγμα

Ωστόσο, μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου, ο Jauss αντιλαμβάνεται την εξάντληση και αυτού του Παραδείγματος. Η επικαιροποίηση των φιλοσοφικών προϋποθέσεων της ερμηνείας, η έκκληση για μια λογοτεχνική κριτική με κοινωνικό προσανατολισμό και η εμφάνιση εναλλακτικών προτάσεων όπως η αρχετυπική κριτική του Northrop Frye ή ο δομισμός αποτελούν για τον Jauss συμπτώματα κρίσης στο τρίτο Παράδειγμα. Μέχρι στιγμής όμως δεν υπήρχαν σαφείς ενδείξεις για τον ακριβή προσανατολισμό της νέας κατεύθυνσης. Αν και ο δομισμός –στον οποίο προφανώς ο Jauss εντάσσει και εκδοχές του «μεταδομισμού»– φαίνεται πιθανός υποψήφιος για το νέο μοντέλο ανάλυσης, ο Jauss πιστεύει ότι η αφετηρία του ως αντιπρόταση στο παλαιότερο φιλολογικό-ιστορικό μοντέλο σκέψης και η ποιικιλία των κριτικών κατευθύνσεων που ακολούθησε στην πορεία

του δεν μας επιτρέπουν να τον λάβουμε υπόψη μας προς το παρόν. Η πρωταρχική του αξία έως τώρα ήταν το γεγονός ότι προκάλεσε τη φιλολογία να ενσωματώσει στην ανάλυση των λογοτεχνικών έργων κατηγορίες και μεθόδους που προέρχονται από τη γλωσσολογία.

Αν και ο μεθοδολογικός προσανατολισμός του τέταρτου Παραδείγματος δεν μπορεί ακόμα να καθοριστεί με ακρίβεια, εντούτοις ο Jauss σκιαγραφεί τις απαιτήσεις που θα πρέπει να καλύπτει. Πρώτο και κυριότερο είναι το αίτημα που ικανοποίησαν όλα τα προηγούμενα Παραδείγματα: να ερμηνεύσει και να καταστήσει κατανοητή και επίκαιρη την τέχνη του παρελθόντος:

Το ιδιαίτερο επίτευγμα [ενός λογοτεχνικού Παραδείγματος] [...] είναι η ικανότητά του να αποσπά τα έργα τέχνης από το παρελθόν προτείνοντας νέες ερμηνείες, να τα επανατοποθετεί σε ένα καινούργιο παρόν, να ξανακάνει προσιτές τις εμπειρίες που διαφυλάσσει η τέχνη του παρελθόντος. Ή, με άλλα λόγια, να θέτει τα ερωτήματα που τίθενται εκ νέου από κάθε γενιά και στα οποία η τέχνη του παρελθόντος μπορεί να ανταποκριθεί και να μας δώσει ξανά απαντήσεις. (σ. 54-55)

Επιπλέον, κάθε νέο Παράδειγμα αντιμετωπίζει μια επιπρόσθετη πρόκληση στη σύγχρονη κοινωνία, καθώς η αυξανόμενη σημασία των μέσων μαζικής επικοινωνίας αναγκάζει κάθε μελλοντικό Παράδειγμα να συμπεριλάβει μεθόδους για να αντιμετωπίσει επαρκώς ένα πλήθος από απρόβλεπτα έως τώρα «αισθητικά και ημι-αισθητικά» φαινόμενα. Λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους παράγοντες ο Jauss σκιαγραφεί τρεις ιδιαίτερες μεθοδολογικές προϋποθέσεις για το τέταρτο Παράδειγμα:

1. Προσέγγιση της αισθητικής / μορφικής με την ιστορική ανάλυση που προσανατολίζεται στην πρόσληψη του έργου, και η οποία περιλαμβάνει τις σχέσεις με την τέχνη, την ιστορία και την κοινωνική πραγματικότητα.
2. Σύνδεση των δομικών με τις ερμηνευτικές μεθόδους (στις αμοιβαίες ερευνητικές διαδικασίες και στα αποτελέσματα των οποίων έχει δοθεί ελάχιστη σημασία).
3. Αναζήτηση μιας αισθητικής θεωρίας της εντύπωσης (Wirkung), η οποία δεν θα είναι απλά περιγραφική και μιας νέας ρητορικής, η οποία θα μπορεί να προσεγγίζει εξίσου καλά την υψηλού και χαμηλού επιπέδου λογοτεχνία, καθώς και τα φαινόμενα των μέσων μαζικής επικοινωνίας. (σ. 56)

Δεν λείπουν εντελώς τα πρώτα δοκιμαστικά βήματα για την πραγματοποίηση αυτού του Παραδείγματος. Ο Jauss υποστηρίζει ότι μπορούμε να τα εντοπίσουμε στις μεταρρυθμίσεις που εγκαινίασε το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Κωνσταντίας, στο οποίο ανήκουν τόσο ο Jauss όσο και ο Iser.

Σε αυτό το δοκίμιο ο Jauss δεν κατονομάζει πουθενά τη θεωρία της πρόσληψης. Είναι φανερό, ωστόσο, ότι είναι η αγαπημένη του υποψήφια για το τέταρτο Παράδειγμα. Οι δύο βασικές θεωρίες που ανταγωνίζονται για να καταλάβουν τη θέση του Παραδείγματος, ο μαρξισμός και ο δομισμός, και οι οποίες είχαν διεισδύσει σημαντικά στους γερμανικούς ακαδημαϊκούς κύκλους στα τέλη της δεκαετίας του '60, κρίνονται ακατάλληλες για μάλλον αμφίβολους λόγους. Ο μαρξισμός απορρίπτεται γιατί θεωρείται ότι ακολουθεί μόνο μηχανιστικές διαδικασίες· επομένως, μπορεί εύκολα να μπει στον κάλαθο των αχρήστων μαζί με τις υπόλοιπες ιστορικιστικές-θετικιστικές αναλύσεις. Ο δομι-

σμός, αν και του αναγνωρίζεται ένας βαθμός νομιμότητας, σε τελική ανάλυση αμφισβητείται γιατί δεν έχει επιδείξει την ενότητα που απαιτείται για να αποτελέσει Παράδειγμα. Μόνον η θεωρία της πρόσληψης φαίνεται να μπορεί να ανταποκριθεί στις τρεις προϋποθέσεις που ορίζει ο Jauss. Και παρόλο που ποτέ δεν αναφέρεται ρητά, ο προσεκτικός αναγνώστης θα καταλήξει σίγουρα στο ίδιο συμπέρασμα.

Η *Θεωρία της Πρόσληψης* του Robert C. Holub αναφέρεται στην ομώνυμη κριτική θεωρία όπως αναπτύχθηκε στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντίας στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Η παρουσίαση περιλαμβάνει τρία μέρη:

Το πρώτο, με αφορμή το επαναστατικά προγραμματικό δοκίμιο του Jauss για την εξέλιξη των φιλολογικών σπουδών, αναφέρεται τόσο στο πνευματικό και πολιτικό κλίμα μέσα στο οποίο γεννήθηκε η θεωρία της πρόσληψης, όσο και στους «προδρόμους» που επηρέασαν τη στροφή της κριτικής προσέγγισης στον αναγνώστη.

Το δεύτερο μέρος αναπτύσσει διεξοδικά τις θεωρίες των δύο κυριότερων εκπροσώπων της πρόσληψης H.R. Jauss και W. Iser.

Τέλος, το τρίτο μέρος αναφέρεται τόσο στη συζήτηση κεντρικών θέσεων των θεωρητικών της πρόσληψης από μεταγενέστερους θεωρητικούς, όσο και στις διευρύνσεις της προβληματικής αυτής από εκπροσώπους της σύγχρονης κριτικής.

Ο **Robert C. Holub** είναι Καθηγητής Γερμανικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της California στο Berkeley.

Πίνακας εξοφίλλων:
GUERCINO (Giovanni Francesco Barbieri),
Η Λυβική Σύβυλλας (1651)

ISBN 960-375-540-0

9 789603 755401

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ.ΣΗΜ. 3540